

M
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14

178
Q. D. B. V.
OBSERVATIONES IVRIS MISCELLAE
QVARVM
CAPVT TERTIVM
DE
REGALI IVRE
ERIGENDI TYPOGRAPHIAS
PRAESIDE
GEORGIO FRIDERICO DEINLINO
I. V. ET PHILOS. D. PERILL. REIPVBL. NORIB.
CONSIL. PAND. P. P. COLL. ICTORVM
ASSESS. ORD. H. T. DECANO
DISQVIVISIONI ERVDITORVM
SVBMITTIT
AVCTOR RESPONDENS
CAROLVS GVILIELMVS SCHEVRL
DE DEFERSDORF.

ALTORF. D. X. IVNII A. O. R. MDCCXXXLI.

TYPIS IOH. GEORGII MEYERI ACAD. TYPOGRAPHI.

OBSERVATIONES IN HIS MISCELLAE

CAROLUS TERTIUM

REGALLIVRE

ERIGENDI TYPOGRAPHIAS

GEORGIO ANDRICO DE LINNO
I. V. ET PHIL. D. ERIC. REINH. NORR.

CONSIL. PARS. COL. TORV.

ASS. OR. S. S.

ACTOR RESPONDENS

CAROLVS GUILIELMVS SCHERVL

DE DRESDON.

STROM. D. K. XVII. M. D. C. LXXX.

TIPIVS JON. GEORGI MEYER ACAD. TYPOGRAPHVS

OBSERVATIONES IVRIS MISCELLAE.
 CAPVT TERTIVM
 DE
 REGALI IVRE ERIGENDI
 TYPOGRAPHIAS.

§. I.

Artem Typographicam inter ea inuenta merito referendam esse, quae generi humano maxime profuerunt, et quae, tanquam insignia beneficia, diuinitus communicata sunt, apud omnes fere mortales in confesso est, idemque probant encomia, apud uarii generis scriptores obuia.

Artis typographicae praestantia.

Nullum certe inuentum maiori admiratione exceptum, digniori plausu comprobatum, alacriori animorum contentione excultum, praestantioribus Imperatorum, Regum ac Principum patrocinii, honoribus priuilegiisque amplificatum decoratumque fuit unquam. At uero nullum quoque inuentum aliud ab humanis mentibus excogitari potuisset, quod omnis generis felicitatibus undiquaque promouendis magis accommodatum esset; et stupidus dicendus erit is, qui negare uellet, in inuentione huius artis, prorsus diuinae, praesidia illa collocanda esse, per quae non solum studia politioris humanitatis, sat diu interrupta et penè emortua, rursus excitarentur et reuiuiscerent; sed etiam per quae, quod pia ueneratione praedicandum, purioris doctrinae Christianae et sanctae religionis radii latissime ad omnes terrarum regiones spargerentur. Haec si quis grata mente considerat, nec alium, quam pium, honestum et ad solidae eruditionis, ac sapientiae

E

studia

Eiusdem Abusus
non tollunt usum.

studia prouehenda accommodatum usum incomparabilis huius artis ob oculos sibi ponit, is sane facile obuam ire poterit dubiis illis, quae a nonnullis, uarios abusus artis dolentibus, fuerunt opposita, et quae tanta ipsis uidebantur, ut tandem sibi persuaserint, in rem sacram et litterariam, ob grauissimos abusus, plus damni quam commodi et salutis redundasse, uid. MALLINCROT. de Ortu et Progress. Art. Typogr. c. ult. AHA SV. FRITSCH. diss. de Abusibus Typograph. tollend. ibique citt. Abusus certe, qui nullam non comitari solet artem in se utilissimam, nec tollit usum unquam, nec ita comparatus esse potest, ut salutaribus Legibus Constitutionibusque, si quidem penitus tolli, restringi tamen refrenarique nequeat. Qua in re omne studium omnemque operam quouis tempore collocaret Summi in Imperio

Hi tamen effecerunt, ut erectio typographiarum ad Regalia sit relata.

nostro Romano-Germanico Legislatore, restantibus id ubique Imperii Constitutionibus; in quibus, inter alia remedia eiusmodi abusus et uitii tollendis apta, hoc quoque salutare deprehenditur, ut erectio typographiarum non promiscue omnibus, neque etiam promiscue in quibusuis locis, permessa esse debeat. Ita imprimis cauetur in R. I. de ao. 1570. §. Dieuveil dann solches etc. 155. iuncta Ord. Polit. de ao. 1577. tit. 35. §. Vnd damit solchen allen etc. 6. Loca ista Constitutionum Imperial. eo notabiliora nobis semper uisa fuerunt, quo manifestius apparet, ex uerbis istorum textuum natam fuisse controuersiam iuris inter MEVIUM P. III. Decis. Sum. Trib. VVismariens. Decis. 169. et FRITSCH. diss. de Typographis c. 2. §. 5. super quaestione: An Magistratus inferior typographiam erigere possit? an uero potius Ius typographiae admittendae inter Regalia iura referendum sit; ita, ut ab eiusmodi permissione, inferiores ciuitates plane excludi, et ad priuilegium petendum adstringi debeant? Proinde, cum praeterlapso anno, diuina fauente gratia, in clarissimis Germaniae ciuitatibus, celeberrimisque bonarum artium emporiis secularis memoria praestantissimae artis typographicae, tribus abhinc seculis inuentae, solenni ritu, in-

Occasio Instituit.

abst

3

ter

ter communia gaudia et pia uota, celebraretur, atque certatim uiri eruditi, egregiis scriptis editis, Deo gratias agerent, diuini beneficii laudes extollerent, et dulcissimae patriae Germaniae gloriam inuentionis gratularentur; statim apud nos constituimus, symbolam quoque, licet manu paullo tardiori; heic conferre, et, quae de quaestione illa iuris nostra sit qualiscunque sententia, breuiter strictimque exponere. Suscepturi itaque sumus in sequentibus §§. defensionem sententiae FRITSCHIANAE, ui cuius erectio typographiarum in Germania post citatum Recept. de ao. 1570. ad Regalia iura merito refertur, exclusis ab hac facultate Magistratibus inferioribus.

§. II.

Ad statum controuersiae rite formandum, non opus esse existimamus proluxa explicatione, quid sub Regali iure intelligendum sit? Quotuplicia sint Regalia, Maiora sc. et Minora? An Regalia sint obiectum Superioritatis Territ. etc. de quibus aliisque huius generis subtilitatibus iuris publici latissime egerunt PFEFFING. in Vitriar. Illustrato T. III. L. III. tit. 15. HERTIVS in diff. de Superioritate Territor. Nobis sufficere potest, quod, quemadmodum omnes, qui immediate Imperatori et Imperio subsunt, etiam superioritate territoriali gaudent, ita et omnes ii, effectibus superiorit. territ. qui in iuribus Regalibus consistunt, tam maioribus, quam minoribus, quiete frui debeant, uid. Recept. Imper. Instrum. Pacis et Capitulationes, citat. apud HERTIVM c. I. §. 8. Neque etiam opus erit, monere lectores, ut nos, de Regali iure Erigendi Typographias locuturos, intelligant de eo tantum tempore, ubi Imperator et Status Imperii, communi consensu, ius erigendi typographias ad illud fastigium Regalis cuiusdam iuris, extollere uoluerunt, sc. de ao. 1570. Nam lubenter concedimus, et fata ipsius huius artis inuentae facile edocent, quod, ab initio et per plures deinde annos, erectiones typographiarum priuatae hominum industriae et libero arbitrio

Regale ius quid?
emissive.

Ab initio liberum
fuit cuius exercere et amplificare artem typ.

eorum, qui artis culturam et amplificationem promouere studuerunt, relictæ fuerint, donec sensim libertas, diuulgandi quouis libellos impressos, restricta, ad publicam censuram subeundam adstricta, et ipsa erectio tandem typographiarum, per legem Imperii, dominis territorialibus priuatim tributa erat; exclusis Magistratibus inferioribus; qui propterea hanc facultatem, tanquam Regale respicere, et intactam domino superiori relinquere debent. Id quod in sequentibus probabimus.

§. III.

Antequam ipsum textum Recess. Imp. de ao. 1570. §. 155. producamus, nec inutile nec iniucundum erit, fata exercitii typographicae artis paullo altius repetere, ita, ut, si non perfecte concludentibus probationibus, probabilibus tamen coniecturis, erui possit, quid Imperatorem et Status, ad restringendum non solum liberum istud exercitium artis impressoriae, sed etiam ad constituendum Regale circa erigendas officinas typographicas, permouere potuerit. Nimirum, si ad incunabula huius artis oculos conuertimus, tantum abest, de futuris abusibus praecauendis unquam cogitatum fuisse, ut potius omnes et Imperatores et Principes honoribus, priuilegiis, immunitatibus, et aliis beneficiis cumularent eos, qui priuatam operam excolendae huic arti in suis aedibus et officinis applicare uoluerunt. Liberum itaque erat cuiuis homini priuato et studium et sumtus impendere in imprimendis libris: Neque adeo tunc temporis opus fuisset, uel saltem de hac quaestione disputare: an aliquis Magistratus ciuitatis inferior posset recipere typographum, uel erigere typographiam? cum haec a mere priuato arbitrio dependerent. Id quidem ex actis, monumentis et Annalibus Typographicis facile colligi potest, iam seculo decimo quinto, Imperatores et alios Summos Imperantes frequenter non solum uiros, praec aliis de cultura artis bene merentes, nobilitasse, atque ipsam artem, peculiareque officinas insigniis, priuilegiis et immu-

Fata exercitiae
artis typ.

Ab initio omnes
inuitabantur ad
excolendam ar-
tem beneficiis et
priuilegiis.

immunitatibus particularibus condecorasse; qua de re testantur Nobilitas SCHOTTIS data a Friderico Imp. Privilegia SCHOEFFERO, FAVSTO ET OPORINO concessa ab Imp. Maximiliano I. Ferdinando I. etc. munificentia FVGGERORVM, et alia, de quibus late egerant citati apud AD. HENR. LACKMANN. in Annal. Typogr. cap. VII. sed etiam eosdem Summos Imperantes quibusdam personis, libris, officinis, immo interdum *Integris Societatibus* seu *Sodalitatibus*, talia *Privilegia Impressoria* tribuisse, quibus securitas auctoritate publica praestabatur, ne opera, ab illis impressa, per alios inuidiosos typographos prelo subiicerentur damnofo.

Mox orta privilegia impressoria.

§. IV.

Ad illustranda haec, quae modo diximus, uix nobis temperare possumus, quo minus adducamus *duo* notatu digna istorum temporum specimina publicae curae, ad reprimendam inuidiam et aemulationem in denuo excudendis libris, aliorum iudustria iam impressis, accommodatae. Diximus *Primo, integris quoque Sodalitatibus* data fuisse saepius, in securitatem editorum, *Privilegia Impressoria*. Et illustrissimum exemplum adducere possumus in Societate Litteraria, quam sub ipsum bonarum litterarum ortum, in Rhenano Tractu, in incrementum studii Historici et aliarum scientiarum, Lingg. Astronom. Musices, Poës. Antiquit. etc. sub Praesidio incomparabilis et Reuerendissimi Episcopi Wormatiensis, IOHANN. CAMERARI DE DALBURG, instituit CONRADVS CELTES, quamque promiscue uocant *Celticam* uel *Rhenanam*. Conferat, qui plura de celebratissima hac Societate scire cupit, uitam CONRADI CELTIS, ab illa ipsa Societate Litteraria Rhenana scriptam, et Carminibus Celtis praefixam. Argent. 1513. VOSSIVM de Histor. Lat. Lib. III. cap. 10. VOCKERODT. de Eruditor. Societat. P. II. B. GVDLING. Obseru. Select. de Conr. Celte, TENZEL. in Colloqu. Menstr. Ianuar. et Decembr. 1693. Haec Societas litteraria adeo exsurrexit, ut non solum excellentissimi in eam se contulerint uiri, u. g. IOH.

Integris Sodalitatibus interdum data.

De Celtica sive Rhenana Societate.

TRITHEMIVS, MARTINVS MELLENSTADIVS, EITEL WOLF A STEIN etc. sed etiam illa ipsa ab Imperatore Maximiliano et toto conuentu Imperii, singularia sua Priuilegia, et inter ea imprimis *Impressorium*, obtineret; qua de re restantur celebratissima ista opera HROSVITHAE. Ibi post dedicationem siue praefationem deprehenduntur epigrammata litterariae Sodalitatis, in Noriberg. Conuentu Principum et decretoriis Imperii diebus constit. in opera Hrosuithae clarissimae Virginis et Monialis Germaniae, et in sine libri legitur. „Finis Operum Hrosuithae clarissimae Virginis et Monialis Germanicae, gente Saxonica ortae, impress. Noribergae *sub priuilegio Sodalitatis Celticae* a senatu Rhomani Imperii impetrat. Anno Quingentesimo primo supra Miliesimum conf. TENZEL c. I. pag. 977. sqq. et mens. Ian. p. 90. *Alterum* specimen suppeditat Ill. Auct. der Wochentlichen Häll. Anzeigen d. A. 1740. Part. XXI. p. 331 - 334. ubi agitur de *Generalis Superattendente* per totum Imperium constituto, in uerbis: §. 2. sqq. Ich lese in alten Ao. 1490. bis 1518. gedruckten Büchern, dass der Kayser Maximilianus einen General-Superintendenten der Buchdrucker, durch das ganze Röm. Reich, bestellet. Dessen Bestellung ich wol wünschte zu lesen, und, was solche für eine Wirkung gehabt, näher zu erfahren und einzusehen. Und ist dieses et was gar besonders, dass dieser Buchdrucker Superintendentur das Recht übergeben worden, denen Buchdruckern und Buchführern Priuilegien, wieder allen Nachdruck, bey vielen Marck Goldes Straffe, zu ertheilen. Dany also stehet auf den ersten Blat der zu Straßburg Ao. 1496. in f. gedruckten Wercke, Predigen und andern theologischen Sachen: Iacobus OESLER I. V. Doctor per Imperium R. artis IMPRESSORIAE CENSOR et SVPER ATTENDENS GENERALIS, praesentibus edicit et cauet: ne quis alius subscripto PRESSORE (so wird ieder Buchdrucker genant) dempto abhinc lapsu triennii OPVS hoc probe CASTIGATVM, SECVDARIO uel imprimat, uel secundario impressum in imperii limitibus uenale praestet. Multa decem marcarum auri, una cum huiusmodi librorum, SECVDARIO impressorum

De Generali typ.
in Imperio Super-
attendente.

forum CONFISCATIONE. datum ad 14. Kal. Febr. anno Chr. 1498. et postea saepius. Im Teutschen ist dieses noch ausführlicher, in Kayserbergers Evangelien Auslegung zu Straßburg 1517. (scimus et nos, quod existit IOH. GEILERS von Keyfersberg Sermones zu Straßburg im Jahr 1514 gedruckt, qui eandem censuram OESLERI germanice subiunctam habent) in folgenden Worten zu lesen: zu vvisen sey mencklichen: durch nachgemelte Anzeigung, das ich Iacob Oesler beyder Rechten Doctör, und wohnbafft zu Straßburg, als Röm. Kayserl. Mayestät unsers allernädigsten Herren, verordneter General Superattendent der Truckereyen im Heil. Reich dem ehrsamten Iohannes Grünigern Burgern und Buchdrucker zu Straßburg, Im Nahmen und von wegen obgemelter Röm. Kei. Mayest. ein Privilegium und Freyheit geben hab. Also das ihm niemand, dieses Werck oder Buch in dreien Jahren, nechst nach einander volgent nachrucken, oder, so dieses nachgetruckt würt, im Heil. Reich, feil haben oder verkauffen sol; bei verlieren desselbigen Nachtrucks, und darzu einer Pein, nehmlich zehen Marck lötigst Golds etc. Alles nach vermög und inhalt bräfflicher Urkund, darüber begriffen, die ich auf Beger, zu besichtigen nit verhalten, und hiemit mengcklich veruvarnet haben will. conf. Allerneuste Nachricht von Juristischen Büchern etc. IX. Theil p. 86.

§. V.

At enim uero, quae hactenus proposita sunt, solummodo pertinent ad restringendas damnosas impressiones librorum, ab aliis typographis, in quibuscunque suis officinis, adeoque maxima ex parte priuatis, iam excusorum, den Schädlichen Nachdruck: Licet et illud inde concludendum sit, partim nec adeo generales et frequentes fuisse tunc temporis censuras Superattendentis Generalis Imp. (sunt enim admodum rari libri subscriptionibus huiusmodi poenalis muniti) partim illam ipsam curam publicae censurae librorum, mox transisse inter Regalia Statuum et Dominorum territorialium: quod et bene animaduertit auct. ill. der Häll.

Dista pertinent ad restringendam abufum des schädli. Nachdrucks.

Ipsum Ius censurae mox ad Regalia transit.

Anzei-

Anzeigen. §. 8. 9. 10. in uerbis: *In dem Teutschen Reich aber ist diese Sache öfters auf die Reichstage, besonders in Religions Sachen gebracht und darauf entschieden worden, darüber man auch billig zu halten. Die Evangelische Fürsten aber halten Gesetz-mässig dafür: das Sie und ihre Bediente wissen und ermessen können und sollen, was vor Bücher in ihrem Lande zu dulden oder zu verwerfen und zu verbieten seyn mögten. Und weil sie diese Sache, als ein zu guter Policy gebüriges Stücke ansehen: so erachten sie auch, das es lediglich bey ihnen stehe, welchen Büchern sie ein Priuilegium (haec uero nostro iudicio, intelligenda erunt de priuilegiis, non per totum Imperium, sed tantummodo in cuiusuis Status Imperii territorio ualituris) ertheilen oder versagen wollen. Propius nunc ad scopum nostrum accedere debemus et monstrare, uel saltem coniectura aliqua assequi, qua ratione Imperator et Status Imperii inducti fuerint, ad tollendum alium abusum intuitu librorum, qui impia, iniuriosa, ad turbas excitandas apta, satyrica, uel alia reprobanda argumenta continent; et quae fuerit occasio ad damnandas abolendasque prorsus typographias omnes priuatas, Winkeltruckereyen; asserto iure erigendi et permittendi typographias solis territoriorum Dominis, in locis scilicet conuenientibus.*

Alius abusus typ.
promouit aboli-
tionem totalem
typ. priuatarum.

Scripta satyrica
etc.

§. VI.

Qui ad illa tempora, quae proxime Reformationem B. Lutheri antecedunt, oculos animumque conuertit, facili negotio deprehendet, adeo turbulenta ea fuisse, ut hinc inde ingenia prodirent, quibus uel naeui Status Germaniae publici; uel Hierarchia Summi Pontificis Rom. uel fastus, auaritia, desidia et ignorantia Clericorum, miseros Laicos opprimentium; uel denique deploranda Germanicarum Scholarum conditio, maxime displicebant. Ex iisdem ingeniis uaria scripta emanarunt et diulgata sunt, diuerso saepe stylo, diuersa animorum constitutione, diuerso etiam scopo ac intentione, diuerso denique effectu. Alii scriptores miserum
rei

Iam ante Refor-
mationem B.
Lutheri fuerunt
frequentia scripta,
naeui Status
publici, religiosi
et Literarii
takantia.

rei sacrae, publicae ac litterariae statum deplorabant, emendationem piis desideriis efflagitabant, eosque, a quorum manibus medela speranda erat, hortabantur: Alii rursus Pseudo-Politica principia, laruatam pietatem, tenebrasque ignorantiae, bene falso, peracri et satyrico calamo, perstringebant: Alii denique inuectiuis, clamoribus, nimioque impetu uitia temporum allatrabant. Hi, si omnes pari animi moderatione laborassent, merito quidem publicae pacis defensores, ueritatis diuinæ testes atque uindices, ac omnis humanitatis elegantiorumque scientiarum restauratores appellari deberent. Sed ita optimae causae saepe nocuit perueria methodus medendi. Plus simplici uice hac de re conquestus est B. Lutherus, exemplum uid. apud SECKENDORFIVM in Historia Lutheranismi L. I. §. 79. ad a. 1529. Ibi inter alia improbaturnimius feruor pro Lutheri causa, incomparabilis alias et immortali memoria digni Equitis et Poetae HVLDERICI HVTTENI; de quo SECKENDORFIVS. dicit: *Seine Heftigkeit, die er (Hutten) in Schriften nicht nur; sondern auch vvo er konnte, mit bewaffneter Hand ausübte, hat der Religion nichts genüzet, vvol aber geschadet etc.* Apposite et feliciter delabimur heic in Huttenum; quem omnes Norimbergenses digna ueneratione prosequi debent. Sicuti enim B. Lutherus Norimbergam, Norimbergenses suos, et inter illos, maximis in puriorem doctrinam Christianam restauratam meritis conspicuum CHRISTOPHORVM SCHEVRLIVM, Maiorum nostrorum Decus, singulari amore complexus erat, uid. SECKENDORF. c. I. L. I. §. 44. L. II. §. 7. et 17. et Epistol. quas ex authographis nuper recensuit Magnif. SCHVVARZIVS: Ita et HVTTENVS patriam nostram, ciues nostros, et, inter illos, praecipue B. PIRKHEYMERVUM, at quantum nomen! impense amaui, summisque laudibus extulit semper, uid. elegant. epistolam apud. IAC. BVRKARDVM in Comment. de Vita Hutteni, imprimis p. 11. Illustris hic HVTTENVS, prouti Annalium typographicorum scriptores docent, inter illos Equites sui temporis maxime eminebat, qui in arcibus suis frequentissime constitutas habebant et alebant *typographias priuatas*, conf. LACK-

F

Querela B. Lutheri de nimio feruore suorum etiam amicorum.

Inprimis Illustr. Equitis VLRICI HVTTENI.

Singularia de hoc incomparabili Viro.

Habuit, ad diuulganda Scripta sui ingenii, typographiam priuatam in arcibus.

MANN.

MANN. *Annal. Typograph. c. 8. p. 31.* Ex his typographiis priuatis prodierunt uaria scripta, acerbior calamo exarata, et ad mouendam bilem satis apta, in quo scriptionis genere admodum excellerat Huttenus. Audiamus specimina et testimonia. MALINKROT de Ortu et Progressu Artis Typograph. c. 15. p. 91. *Caeterum; in tantum, ait, haec imprimendi ars inualuit et dilatata est, ut priuati homines etiam proprios habuerint conductos subinde typographos, ac peculiaria atque priuata adornarint prela - - Nobilissimus Eques et Poeta Francus Huld. Huttenus in gentilitia arce sua Stekelbergensi, peculiarem exerceri fecit officinam, ex qua exierunt criminiosissimae illius Viri in Wirtembergicum Ducem Orationes 1520.* (sue potius 1519.) *Celeb. IACOBVS BURCKARDVS in Commentario de Hulderici Hutteni uita P. Prior. p. 236. scribit: Tantum, quod ex castris Moguntiam redierat Huttenus, cedere praeterea coepit Dialogum cui titulus: Trias Romana siue Vadiscus; quo ipse nihil uehementius, liberius nihil, usque ad illud tempus in Romanos Aurisugas editum existimauerat (in epistola ad Eobanum Hessium) in propugnaculo Stekelbergensi sequenti anno perfectum, Sebast. de Rotenhan Equit. Aurato ad finem dedicatum Idib. Febr. et cum aliis quatuor Dialogis coniunctim paulo post editum etc. Idem BURCKARDVS P. Post. p. 314: „Priusquam de posthumis Hutteniani ingenii monumentis nonnihil addam, coniecturam adferendam censeo, qua ducor, plurima Hutteni nostri scripta, uiuo ipsa emissa, quibus locus, ubi typis exscripta sunt, appositus non est, in arcibus Stekelberk, Ebernburg, Landstein, esse impressa. In calce inuectiuarum, contra Ulricum Wirt. Duc. nominatim memorat opus in Stekelbergk esse excusum ao. MDXIX. mens. Septembr. Magno deinde ad persuadendum momento haec uerba esse possunt, quae in Dialogo ante commemorato, qui Hochstratus Ouans nuncupatur, leguntur; Quum Hochstratus confirmasset, id operam dare Romanenses, ut auctoritate Caesarea ipsam ac socios libris ubique excudendis Iudices praeficiant, ita, ut sine ipsorum suffragio, nihil prelis admitti deinceps queat; Leus, alter interlocutorum, respondet: „Vereor, ne Equites Germani*

„mani in suis arcibus, quas habent munitissimas, faciant excudi,
 „tum bonas litteras, tum nostrae tyrannidis criminationes: Em-
 „torem, si id fieret, saltem occultum, nihil desiderabunt; et ma-
 „iori tum odio nos grauabimur, qui sic uidemur, nostra uitia,
 „magis ut lateant, quam ut corrigantur, laborasse etc. Meditaba-
 tur B. IO. C. ZELTNERVS. Paft. Altenth. Meletema de Typographiis
 Priuatis, uti patet ex fin. praefationis Centur. Correct. Erudito-
 rum. 1716. 8vo. Inde certiora, etiam de typographiis eiusmodi
 in Equitum arcibus tum institutis, expectabat orbis litteratus;
 Verum praematura mors Viri Clariss. spem omnem fefellit.

Forfan habuerunt
 et alii Equites,
 Clero Romano
 odiosas.

§. VII.

Sed cui usui haec omnia? in quem finem? Respondemus: Eum
 in finem, ut pro illustratione argumenti in nostra diff. propositi,
 manifestum fiat, ab eo tempore in publicis Imperii Comitibus
 serio cogitatum fuisse de tollendis uariis abusibus, ex *Typogra-*
phiarum Priuatarum liberrima erectione et promiscuo exercitio
 in statum publicum et religiosum redundantibus. Ad has delibe-
 rationes publicas promouendas, annon interdum, pro uirili sua
 parte, contribuerint arcana artificia Cleri Romani; qui scripta,
 Heroico quidem spiritu et Christiana uirtute ornata, in se ta-
 men innocentissima, mox ad turpem famosorum libellorum clas-
 sem relegare, et per illa exsplendescentem Euangelicae ueritatis
 lucem toruis oculis aspicere solebat? nostrum nunc non est disqui-
 rere. Sufficit, nimium utriusque partis Zelum, uti probabiliter
 coniecturare licet, extorsisse quasi sensim sensimque poenalia ista
 Mandata in LL. Imp. publicis obuia. In Codice harum LL. pri-
 mum occurrit in R. I. Nor. de ao. 1524. (in quo tamen iam
 prouocatur ad praecedens Mandatum VVormat.) §. Als auch
 vielgedachte 28. ibi: *Darzu, dass eine jede Oberkeit bey ihren
 Druckereyen und sonst allenthalben nothürfftig Einschen haben sol-
 len, damit Schmachschriff v. Gemählde hinfürter gänzlich abge-
 than und nicht weiter ausgebreitet: Und dass fürter der Drucke-*

Ab eo Tempore
 in Comitibus Im-
 perii cogitatum
 est, de tollendis
 abusibus typogra-
 phiarum.

Rec. Imp. de
 Ao. 1524.

rey halber, inhalt unsers mandats gehalten vverde. Ob aber jemand derhalben Beschwerung oder Verbinderung begegnet oder zustünde, mag solches unsern Stadthalter und Regiment anzeigen, die haben von uns Befehl, vwie vvir ihnen auch hiemit ernstlich befehlen, den Ansuchenden Hülff und Rath mitzutheilen, darob zu halten, und daseibig unser Mandat mit allem Fleiß zu exequiren. et seq. §. 29. Und ist darauf Churfürsten, Fürsten und Ständen, und NB. sonderlich denen, so hohe Schulen in ihren Fürstenthümern und Städten haben, geschrieben und befohlen, durch ihre gelehrte, erbare, erfahrne und verständige Rätthe, einen Auszug aller neuer Lehrer und Bücher, vvas darinnen disputirlich gefunden zu machen, und denselben uns, oder in unsern Abwesen, unsern Stadthalter, auch Churfürsten, Fürsten und Ständen, auf gemelde Versamlungen fürzubringen. In R. I. Spirens. de ao. 1529. §. 9. haec habentur. Darzu sollen und vvollen vvir auch Churfürsten, Fürsten, und Ständ des Reichs, mittlerzeit des concilii, in allen Druckereyen, und bey allen Buchfürern, eines jeden Oberkeiten mit allen möglichen Fleiß Versehung thun, daß vweiter nichts neues gedruckt, und sonderlich Schmähschriften vveder öffentlich oder heimlich Gedicht, gedruckt, zu kauffen feil getragen oder ausgelegt vverde; sondern vvas derhalben vweiter gedicht, gedruckt oder feil gehabt vvir, das soll zuvor von jeder Oberkeit durch dazu verordnete verständige Persöbnen besichtigt: Und so darinnen Mängel befunden, daseibig zu drucken oder feil zu haben bey grosser Straff nicht zugelassen, sondern also strenglich verbotten und gehalten, auch der Dichter, Drucker und Verkäufer, so solch Gebot verfahren, durch die Oberkeit, darunter sie geseffen oder betretten, nach Gelegenheit gestrafft vwerden. Hoc Mandatum non solum repetitum sed etiam amplificatum est in R. I. August. de ao. 1530. §. Vnd nachdem 58. Amplificatio potissimum eo respicit 1) ut Ius Censurae der Geistl. oder Weltl. Oberkeit (i. e. Statibus Imperii s. eccles. s. Secularibus) assertum sit; 2) daß des Druckers Nahmen und Zunahmen auch der Stadt

Rec. Imp. d. a.
3529.

Recess. Imp. de
ao. 1530.

Stadt, darinnen solches gedruckt, mit nähmlichen Worten darinnen gesetzt; 3) das der Ubertreter an Leib und Gut (i. e. criminaliter) gestrafft, 4) Das gegen die Lässig befundene Oberkeit (i. e. Dominos territoriales: alias enim sequentia non quadrarent) sie wäre, wo sie volle, von dem Kayserl. Fiscal verfahren und die conuenable Bestrafung von Kayserl. Cammer Gericht gesetzt und taxirt werden solle. Iterum repetitum eiusdem generis Mandatum legitur in R. I. Ratisb. de ao. 1541. Rec. Imp. d. ao. 1541. §. ferner haben wir befunden 40. Sed prolixius de tollendo eiusmodi abusu actum est in Ord. Polit. de ao. 1548. tit. von Ord. Pal. d. ao. 1548. Tit. 34. Quem integrum exscribere, nimis longum foret. Id uero singulariter de hoc loco annotandum uenit, quod ibidem speciatim et nominatim cautum legatur, ne quid imprimatur, so der Cathol. allgemeinen Lehre, der Heil. Christl. Kirche ungemäss und wiederwärtig, oder zur Unruhe und Weigerung Ursach geben könne, in quibus aliquid latere uidetur, quod supra adductam nostram coniecturam aliquatenus confirmat. Generatim uero ex omnibus hactenus adductis locis sequentes Observationes colligimus: a) Observationes antecedentia loca. Omnia fere haec decreta poenalia promanasse occasione turbulenti status Religionis in Imperio R. G. et notatu digna esse uerba R. I. de ao. 1524. §. 28. ibi: Die Ständ des Heil. Reichs, als Schützer und Schirmer des Glaubens; b) Vbique iam intelligi praecordia futurorum decretorum, de penitus tollendis typographiis priuatis, iam sat odiosis; et de terminis, in quos includendae sint typographiae publicae; inde uerba: Oberkeit bey ihren Druckereyen etc. c) Sat euidens indicium adesse Regalis cuiusdam iuris intuitu typographiarum; quum eiusmodi causa ad ipsum Regimentum imperii ablegata, specialis uero inspectionis et censurae dirigendae cura comissa fuerit Electoribus, Principibus et Statibus, imprimis iis, die in ihren Fürstenthümern und Städten Universtitäten haben. d) Mentionem der Gemahlde ideo semper admiseri, quoniam tunc temporis mos inualuit, satyrica scripta

scripta eiusmodi figuris, ligno incisis, faceris interdum, interdum et spurcissimis, ornare uel quasi etc. in unius uel alterius partis controuertentis contumeliam: e) Ius Censurae constituendae, censoresque auctoritate debita muniendi, ad Regalia iam pertinuisse Statuum et Territorialium Dominorum; tametsi animaduerso in transgressores inferioribus quoque Magistratibus relicta esse potuerit, modo forum, uel *commissi delicti*, uel *deprehensionis*, fundatum fuerat; quod ex uerbis colligitur, Oberkeit darunter sic *geseßen* oder *betretten*,

§. VIII.

Præcedentes Constitutiones Imperii nondum sufficiebant.

Textus Cardinalis Rec. Imp. d. a. 1570.

Omnia haec, quae tam diligenter cauebantur in Const. Imp. circa tollendos abusus typographiarum prorsus non sufficiebant, sed nouo consilio opus erat, nouoque decreto: Quod planissime nunc deprehenditur, in textu huius diff. cardinali, nimirum in R. I. de ao. 1570. §. 154. usque ad §. 159. Quae in §. 154. 156. et proxime sequentibus §§. continentur, arctiora Mandata poenalia, contra omnis generis libellos seditiosos satyricos etc. respiciunt; de quibus iam in praecedentibus a nobis actum est. Sed §. 155. proprie et immediate ad nostrum scopum pertinet; quippe in quo nunc tandem ipsum *Regale Ius erigendi Typographias* expresse fundatum esse existimamus. Verba sic se habent: *Dievveil dann solchq̄ vermessne ungescheute Frechheit des lästerlichen Druckens, Mahlens, und Schmähens um so viel mehr zu coërciren, und allenthalben abzustellen, haben wir Uns mit gemeinen Ständen und den Abgesandten dahin verglichen; darauf setzen ordnen und wollen wir, dass hinführo im Röm. gantzen Reich Buchdruckereyen an keine andere Oerter dann in denen Städten, da Churfürsten und Fürsten ihr gewöhnliche Hoffhaltung haben, oder da Vniuersitates studiorum gehalten, oder in ansehnlichen Reichsstädten verstattet, aber sonst alle Winckel-Druckereyen stracks abgeschafft uwerden sollen.* Varias utilissimas obseruatio-

uationes nobis praebet speciale hoc mandatum poenale. *Primo* Viles Observa-
 ex textu hoc apparet, publica Imperii Lege, omnes Typogra- tiones ex hoc
 phias Priuatas, haecenus omnino toleratas, nunc et in perpe- textu collectas.
 tuum ex Romano-Germanico Imperio, prorsus proscriptas fuisse, *Obseru. I.*
Alle Winkel-Druckereyen stracks abgeschafft vverden sollen;
 Adeo, ut ne illae quidem Typographiae pro aliis, quam pro pri-
 uatis, adeoque prohibitis, haberi debeant, quae forsan erectae
 fuerunt, a ciuibus quibuscunque, qui artem istam, legitimis
 tirociniis depositis, didicerunt, et a Magistratu quodam ciuico
 in numerum ciuium alicuius urbis recepti sunt: Nondum enim
 sola ista receptio sufficeret, ut satisfaceret reliquis in hoc §. praeci-
 se desideratis et requisitis; uti ex sequentibus constabit. Nec
 quis obiicere poterit cum specie alicuius fundamenti, deesse huic
 mandato prohibitiuo uiridem obseruantiam in Imperio, et Anna-
 les Typographicos passim docere, post annum 1570. usque
 ad nostram aetatem, hinc inde inuentas fuisse Typographias pri-
 uatas; quarum haud exiguum numerum exhibuit saepe laudatus
 LACKMANNVS Annal. typogr. cap. VIII. Quodsi enim accuratius
 perlustramus omnia illa exempla haud difficulter deprehendemus,
 uel eiusmodi typographias non mereri nomen Typographiarum:
 uel specialissimas fuisse partes, ad alias Typographias Publicas iu-
 uandas in linguis exoticis et maxime orientalibus: uel Typo-
 graphias, ex rariorum typorum collectione priuatae constantes,
 mox Typographiis Publicis iunctas fuisse: uel etiam Summorum
 Imperantium priuilegiis non penitus destitutas, deprehendi: uel
 denique non pertinere ad Germanicas Typographias Priuatas. Ex
 his diiudicari possunt Typographiae Priuatae, a) *Brabeana*, cum
 Priuilegio Rudolphi II. b) *Wellejana*, cum Priuilegio R. Fride-
 rici II. c) *Heueliana*, cum Priuilegio Casimiri R. d) *Laurentii Pau-*
lini, cum Priuilegio R. Gust. Adolph. e) *Iob. Honteri*, Hung. f) *Bour-*
gnoniana Fanatica g) *Hebraica* R. Manasse ben Israel h) *Erpenio-*
Elzeuiriana. i) *Walliana* Vpsal. k) *Wasmuthiana*. l) *Boyleana*
 Hibern. m) *Mülleriana*, Sinens. n) *Schmidmajeriana* in Biblioth.
 Altorf.

Obscu. II.

Altorf. o) *lablonskiana* Hebr. p) *Bashuysia* Orient. et reli-
 quae Orientalium LL. ap. LACKMANNVM p. 68. 72. 73. etc. His
 itaque non obstantibus, tuto asserere possumus, uiridem fuisse ob-
 seruantiam in Germania adducti Recessus Imperii, intuitu om-
 nium ab ao. 1570. priuatarum Typographiarum penitus prohibi-
 tarum der Winckeldruckereyen. *Secundo* ex eodem textu firmi-
 ter asserimus, Ius erigendi typographias omnino inter *Regalia*
Iura referendum esse, Quoniam 1) id uoluit deliberata uoluntas
 Imperatoris et Statuum, *haben vvir Vns mit gemeinen Ständen ver-*
glichen: darauf setzen, ordnen und vvollen vvir etc. 2) Quoniam id
 non potest competere inferiori Magistratui, quod superioritatem
 territorialem praecise supponit, nimirum *electio eiusmodi loci*, qui,
 secundum Imperialem Constitutionem, erigendae Typographiae
 conueniens est, *Hoffhaltungen, Uniuersitäten etc.* impossibile enim
 est, iudicium hac in parte esse posse apud ullum Magistratum in-
 feriozem: Quod si forsitan in aliis locis, in hoc Rec. Imp. non ex-
 pressis, deprehenduntur hodiernum typographiae, iudicamus, aut
 illas fuisse iam institutas et erectas ante hanc prouisionem Impera-
 toris et Statuum Imperii, adeoque conuiuendo toleratas, uel ad
 normam redactas; aut, ob praegnantates rationes, Dominum ter-
 ritorialem permotum fuisse, ut in hoc uel illo loco exceptionem
 a regula statuat, et speciale priuilegium, in publicam utilitatem,
 concedendum esse credat. Adeo strictae enim manus ligatas fuisse
 Dominis territorialibus, per expressa loca in hoc Recessu, uix
 crediderimus: Sufficit, etiam eiusmodi Typographias earumque
 erectiones iustificari ex Regali Iure Status immediati et Domini
 territorialis, consequenter eas nihilominus *publicas esse, non priuatas.*
 3) Quoniam censura per tot Recessus Imperii tanto studio, tanta-
 que diligentia commendata, nunquam possit satis curari, nisi et
 hae ipsae censurarum erectiones pertinerent ad Regalia Domino-
 rum territorialium, ac nisi primum incommodum tolleretur per
 ademptionem omnis facultatis, erigendi, priuata quacunq; aucto-
 ritate, Typographias; asserta hac auctoritate soli Iuri Regali.
 Negan-

Negandum quidem non est, ex Bibliopoliis promiscue constituendis, etiam varios abusus oriri, et incommoda uaria transire posse in rempublicam; uitium tamen primae concoctionis semper latebit in illimitata Typographiarum erectione; adeoque, si ex typographiis clandestinis, uel aliter legitimo modo non institutis, non exirent scripta pessimae notae, bibliopolae non haberent, quod diuenderent et euulgarent. Ita autem principiis obstandum est, ut malae sequelae euitentur. 4.) Quoniam ipsi Status Imperii et Domini territoriales coram toto Imperio respondere aliquando deberent, si causa aliqua et his mota fuerit a Fiscali Imperiali propter damnati argumenti in Typographiis sui territorii impressa, prouti ex supra citatis Receptibus Imperii effuciscit, uid. R. I. de a. 1530. §. Vnd nachdem durch die unordentliche Druckereyen 58. Proinde, si in ipsos Dominos territoriales tandem imputatio culpae ac negligentiae propter impressionem illegitimam redundat; impossibile esset, ut particula huius iuris, secundum suam genuinam indolem nunc Regalis, erigendi pro lubitu Typographias, priuatis uel etiam inferioribus Magistratibus concedita uel relicta censeretur.

§. IX.

Tertio ex haecenus dictis hanc inprimis conclusionem formamus, quod, quemadmodum erectio Typographiarum inter ea iura Regalia referenda est, quae Dominis Territorialibus, Imperatori et Imperio immediate subiectis, competunt, per necessariam consequentiam fluere debeat, Nobiles Imperii immediatos, uel Superioritatis Territorialis ipsis omnino competentis, et Legibus Imperii publicis assertae confirmataeque, intuitu erigendarum typographiarum, eodem, quo Status Imperii immediati gaudent, iure Regali frui posse; uid. Capitulationes Caesareae passim: ibi: *Fürsten und Stände, die unmittelbare freye Reichs-Ritterschafft mit eingeschlossen etc. item: Wir sollen und wollen - den Ständen samti der*

Obseru. III.

G

Ritter-

Ratere asst ihre Regalien, Obrigkeiten - - Als erwählter Röm. Käyser handhaben, schützen und schirmen etc. Instr. Pa-
cis art. V. §. 28 X. ibi : *Libera et immediata Imperii Nobil-
tatis, omniaque et singula eius membra - - idem Ius habeant,
quod supra dictis Electoribus, Principibus et Statibus competit,
nec in iis, sub quocunque praetextu, impediantur aut turbentur,
turbati vero omnes omnino in integrum restituantur.* etc. conf.
Dn. IOH. LAUR. SCHMID in diss. inaug. de Superioritate Ter-
rit. Nobil. Imp. immed. asserta, Altorf. hab. 1708. Con-
sentit nobiscum hac in re FRITSCHIVS supra cit. loc. diss. de
Typographis cap. II. §. 2. cuius tamen ratio adducta, cur Ius
erigendi Typographias denegari non possit Comitibus et Ba-
ronibus Imperii, scil. *quia hi deterioris conditionis non debeant
esse quam Ciuitates Imperiales; et quia illi etiam habeant sua Con-
sistoria suosque Consiliarios, quibus inspectio et cura Typographi-
arum tuto committi possit etc.* non perfecte concludens uidetur.
Nam in textu Cardinali nostro R. I. de a. 1570. sola illa ratio
non est adoptata, sed potius respectus primarius habitus a) ad
Regalis Iuris constitutionem, et b) ad loca, in quibus conue-
nienter erigi possint et debeant Typographiae im gantzen Römi-
schen Reich. Propterea prorsus non dubitamus, dictam Consti-
tutionem Imp. etiam Nobilitatem Immediatam in tantum obli-
gare, ut pro legitimo usu huius Regalis caueat, ne Typogra-
phia alio in loco erigatur, quam tali, in quo cautionibus Im-
perialibus commode satisfieri possit, u. g. ubi Congressus Eque-
stris Ordinis publici, Cancellariae Equestres etc. instituuntur.
Quarto non possumus non gaudere, quod passim in hisce con-
stitutionibus Imperialibus multum honoris et fiduciae tributum
legatur Academicis, utpote quibus propagandarum bonarum ar-
tium ac disciplinarum cura maxime concredita est; quae ex
omni parte uix florere possunt sine commoda fruitione diuinæ
istius artis Typographicae; et quarum Doctoribus Publicis non
deneganda est legitima illa praesumptio, quod optimum et salu-
berri-

berrimum iudicium ferre possint de cuiuscunque scripturae genere, et de argumentis librorum imprimendorum, ne quid scribatur uel publicetur, quod Rempublicam turbet, quod aduersetur religioni, quod sit contra bonos mores. Denique *Quinto* manifestum esse existimamus, per assertum hoc Ius Regale Statibus ac Dominis Territorialibus erigendi Typographias, ne minimum quidem praeiudicium fieri Reseruato Imperatoris (et tempore quo, prouti nunc, proh dolor! Imperiale Solum uacat, Potentissimorum S. R. I. Vicariorum) concedendi Implorantibus Priuilegia Impressoria, per totum Imperium ualitura, et propter summam, qua pollent auctoritatem, omnium submissione suscipienda. Nam, praeter hoc, quod innumera scripta prodeant, et per omnes regiones dispergantur, quibus nec solet, nec uult peti priuilegium impressorium, iam supra ostensum est, eiusmodi priuilegia, non adeo ipsa argumenta scripti, uel propter qualitatem auctoris, uel propter censurae publicae accessionem iam satis probati; sed fere uice interdictum de secundo et damno non imprimendis aliorum operibus, respicere. Exemplum priuilegii impressorii a Pontentissi, S. R. I. Vicariis Conringii Libris dati, occurrit in fronte editionis Tract. de Antiquitat. Academ. Helmst 4to, 1674. His uerbis: *Cautum est interregni tempore priuilegiis Serenissimorum Pontentissimorumque S. R. I. Vicariorum Principum, ne quis libros Hermannii Conringii cura scriptos uel editos, citra eius Heredumque consensum, unquam uel imprimat uel impressos alibi diuendat; poena delinquentibus dicta omnium eiusmodi librorum amissionis et solutionis decem Marcarum Aur.* Illud adhuc annotandum uenit, quod, quam in praecedentibus exposuimus, Constitutio Imper. de Regali erigendi Typographias lure, repetita et extensa legatur in Ordinatione Politica de a. 1577. tit. 35. In isto quidem titulo omnes praecedentes cautiones Imperiales, circa Artis Typographicae legitimum exercitium, in unum quasi caput collectae apparent; nec

Constit. de a.
1570 reperita et
extensa legitur in
Ord. Polit. de
a. 1577. art. 35.

aliud quid singulare et ulteriori consideratione dignum ibidem deprehenditur, nisi quod in locis, ubi causae religionis mentio fieri debuit, uerba, diuersarum in Imperio toleratarum Religionum Statui magis attemperata, occurrant. Sic, cum in Ordin. Polit. de a. 1548. art. 34. §. Ferner setzen 2. prohiberetur, ne quid imprimatur, *so der Catholischen allgemeinen Lehr der H. Christl. Kirchen ungemäfs und vviiederwärtig etc.* nunc in Ord. Polit. de a. 1577. dict. tit. expressius dicitur, ut imprimatur, *was der Lehr der Christlichen Kirchen, desgleichen den aufgerichteten Reichs - Abscheiden gemäfs, nicht aufrührerisch oder schmählich etc.* Item: *nichts so der Christlichen allgemeinen Lehr und zu Augspurg aufgerichteten Religion - Frieden ungemäfs und vviiederwärtig.*

§. X.

Menius dissentit.

Eius ratio prima.

Secunda.

Tertia.

Quarta.

Nunc paucis dispiciamus, quid MEVIO dissentienti sit respondendum. Adducit autem is in Dec. 69. P. III. *Octo* rationes pro sua sententia; quibus deinde adhuc accedunt aliquot explicationes uberiores. Videamus omnes sigillatim. Dicit I.) Nullibi deprehendi, inter Regalia siue Ducalia Iura relatum esse Ius erigendi Typographias; adeoque, in praeiudicium aliorum et praesertim communis libertatis, ad politicam ordinationem ciuitati competentis, sine iure et consuetudine certa, illud eo referre, non esse congruum. II.) Constitutionem de a. 1570, quae restringit erectiones Typographiarum ad certa loca, non ideo statim adimere ciuitatibus et inferioribus Magistratibus facultatem erigendi Typographias, ita ut semper supponi debeat superiorum uenia. III.) Eandem Constitutionem Imperialem praeter arctiorem inspectionem nihil *peculiare* tribuere arti Typographicae, sed eam adhuc referri *inter officia*; si de his generatim libere disponit Magistratus inferior, etiam idem licere de Typographiis: IIII.) Valere argumentum: Si Constitutiones Imperii dant Magistratibus ordinariis *facultatem*
appro-

ctans. Ergo et *Ius* adest, quod admittit facultatem talem inferiori Magistratui. Hic non potest allegare *praedictum*, quod sibi uel communi libertati in Politica administratione, per hanc ademptionem, inferatur: Nam gloria parendi ipsi relicta est, praesertim in iis, quae Status et Dominus territi, (a quo tanquam a fonte suam tenet Magistraturam et Iurisdictionem) cum Imperatore et Statibus reliquis, communi consensu et publica Lege, ab inferiore Magistratu, tollendorum abusuum incapaci, dependere noluit; sed, publicae utilitatis causa, ad Superioris curam expresse retulit. Ad II) Firma est illa conclusio: Si electio locorum circumspccta *in aliquo territorio*, pro erigenda aliqua Typographia, iniuncta est in Lege publica; sequitur illam non posse esse iunctam Magistratibus alicuius Ciuitatis Singularis, sed illi, qui omnibus ciuitatibus imperat, i. e. Domino territoriali. Nemo non intelligit omne iudicium Ciuici Magistratus in hac re esse admodum imperfectum et immaturum. Ad III) Verum quidem est, curam recipiendi opifices, qui artes in Collegio, iam per Principis auctoritatem approbato, uid. Comment. ad tit. de Colleg. et Corpor. profitentur, sine dubio esse apud Magistratum Ordinarium: Sed falsum est, nobilissimam, tot insigniis et priuilegiis Caesar. et Princ. ornatam, at uero singulari circumspcctione exercendam, artem Typographicam, ad normam cuiusuis alius leuidensis et uilis opificii componendam uel diiudicandam esse. Falsum quoque est, arti huic in Const. Imp. praeter arctiorem inspectionem, *nihil peculiare* tribui. Certe illud aliud *peculiare*, quod insuper ipsi tribuitur, est illa ipsa *restricta libertas erigendi*, promiscue et in quouis loco, officinas Typographicas. Nonne supra clarissime demonstrauius, iam ante Rec. Imp. de ao. 1570. uariis Constitutionibus illud *peculiare Meuianum*, scilicet arctiorem inspectionem, satis et abunde tributum fuisse arti Typographicae; Sed neuiquam illud sufficisse, immo nouo decreto, nouaque cautione opus fuisse; atque

Ad Secundam.

Ad Tertiam.

que haec consistebat in *restricte erectione Typographiarum* ad certa loca, et in relatione Iuris ad Regalia. Ad IIII) Ad Quartam. Falsissimum est, datam Magistratibus inferioribus facultatem *approbandi, iuramento adstringendi etc.* Typographos, praesupponere eo ipso facultatem *recipiendi Typographos*, uel, ut clarius loquamur, *erigendi Typographias*. Nam si Dominus territorialis, secundum suam sibi priuatiue competentem facultatem, erectionem Typographiae iam decreuit in loco conueniente sui territorii, tunc reliqui actus iurisdictionales, u. g. exigendi iuramentum a nouo Typographo, nunc ciue; relationes in catastrum collectarum etc. tuto committi possunt Magistratui inferiori istius ciuitatis; At uero hic Officialis tunc non aliter agit, quam ex officio iurisdictionis, sibi a Domino territ. concredito et demandato; neuiquam uero ex iure Superioritatis et Regali, uti ille, qui erigit Typographiam. Nescimus praeterea, quid MEVIUS; intelligat per istud uocabulum *approbationis*. Certe Dominus territ. erigens Typographiam in aliqua ciuitate, non opus habebit Magistratus illius loci et Officialis sui approbatione; Si uero de actu approbationis, ut Typographus in numerum Ciuium adoptetur, intelligendus esset MEVIUS, tunc negamus atque pernegamus, plus esse in hac *adoptione Typographi*, quam in *erectione Typographiae*. Ad V) Non solum manifestissime se Ad Quintam. ostendit petitio principii, sed etiam ipsa ratio non concludit: Quod enim a politica administratione, Magistratui a Domino territ. commissa, et certis suis limitibus inclusa, per expressam Legem Publicam est reseruum; illud non competit amplius huic inferiori Magistratui, sed in posterum est ex Reseruum Principum. Non impeditur ille, *recipere ciues*, atque etiam eos, qui artem Typographicam didicerunt; sed prohibetur *erigere Typographiam*, et *recipere Typographos, artem et officinam exercituros*. Quae MEVIUS inspergit not. 5. de distincto significato, *Ständ und Obrigkeit*, partim nimis confidenter asserun-

asseruntur; quis enim nescit, per uocabulum Obrigkeit uel Oberkeit, designari Magistratum et superiorem et inferiorem; immo dari etiam distinctionem inter *Statum Imperii* proprie sic dictum, et *Dominum territorialem*: partim haec asserta MEVII possunt etiam admitti, in terminis tamen, ut aiunt, habilibus. Sane locus REC. IMP. de ao. 1570. §. 159. loquitur de *executione inspectionis, uisitationis, etc.* quis uero non uidet, haec omnia a Statibus Imp. et Dominis territ. in erectis, ipsorum auctoritate, Typographiis, ordinariis deinde locorum Magistratibus *committi* et posse et solere? Atque haec ipsa repositionis loco inseruire possunt ad VI) Inspectio, examen excudendorum, uisitationes, etc. praesupponunt iam legitimam i. e. Legibus Publicis conformem erectionem Typographiae. Illa fiunt ex effectu officii, Magistratui ordinario ciuitatis a Summo Imperante commissi; Haec uero, itemque suprema cura dirigendi censuram imprimendorum, sicut et forsitan ipsa culpa negligentiae, ultimo loco resident in Domino territ. Ad VII) Credimus, haec rursus in terminis habilibus, sine formidine contradictionis, stare posse. Statibus et Dominis territ. tribuuntur Typographiae, *quoad Regale ius erigendi et dirigendae curae, inspectionis, censurae*: etc. Magistratibus Ordinariis uero loci tribuuntur, *quoad subiectionem ciuicam officinae iam erectae et Typographorum* ibi laborantium. Et ita res ubique salua est. Ad VIII) Licet MEVIUS iterum nimia animi confusione locutus uideatur: *nullum* Iuris publici Scriptorem hoc ius dandae Typograph. ad Regalia retulisse; attamen faciliori negotio ex hoc dubio euadere possumus, si Meuianae sententiae asseclas imploremus, ut illum monstrent Iuris publ. Scriptorem, qui, sine uitio insufficientis partium enumerationis, omnino Regalia, maiora et minora Dominis territ. quauis temporis periodo competentia, presse et nominatim recensuerit. Semper illa generali repositione quisque contentus esse debet: Illud ad Regalia pertinere, quod
Magi-

Ad Sextam.

Ad Septimam.

Ad Octauam.

Magistratui ordinario et inferiori, qua tali, absque speciali concessione, priuilegio uel inuestitura, non competit; et quod, uel explicite, uel implicite, inter effectus superioritatis territorialis numeratur. Quod ad explicationes ulteriores Meuianas attinet, ad A) et B) prolixè respondere nunc superfluum esse arbitramur: MEVIUS enim, uti manifestum est, loquitur de actibus receptionis *Typographorum et exercendae iurisdictionis in officinas et Typographos, quos sub se habent.* Quae omnia iam supponunt praecedentem legitimam a Domino Territor. factam erectionem Typographiae. Iam intuitu Taxae, *Principis consensum* adhibitum fuisse, ipse, uel inuitus, fateri cogitur MEVIUS. Ad C) notamus: regulam in thest ueram esse; sed negamus deinde, illum *Tertium*, cuius Ius quaesitum, per priuilegium, uni uel alteri a Principe concessum, non debeat adimi, esse posse *Magistratum illius Principis inferiorem.* Hic enim potius obligatus est, ut submisse agnoscat, et facta teқтаque conseruari studeat ea iura, quae ad Regalia sui Summi Imperantis per Leges Imperii publicas relata sunt. Denique ad D) certo nobis persuademus, si quae opificia, etiam communis et uilis conditionis, interdum priuilegia a Principe capiunt, semper id fieri ideo, quia aut Magistratus inferioris potestas ad indulgenda talia Priuilegia plane non sufficiens, aut numerus opificum huius uel illius artis in ciuitate restrictus et determinatus fuerat. Proinde potius contra MEVIUM argumentamur: si in qualicumque leuidensi opificio, quotiescunque aliquid Statutis et Consuetudinibus derogans suscipiendam est, non sufficit iurisdictione ciuica ordinaria, sed ad priuilegia et Regalia Principis confugiendum erit; Sequitur, multo magis ad ea confugiendum esse, si de erectione Typographiae, artis, non nisi secundum Legum Imperii praescriptum et sub speciali auctoritate Domini territ. locis conuenientibus, exercendae, agitur.

Respondetur
etiam ad ulterio-
res Explica-
tiones Meuii,
ad A.) et B.)

Ad C.)

Ad D.)

Fritschius nobiscum facit.

§. XII.

Plura, quae MEVIO dissentienti respondere possent, haud difficulter ex supra deductis colligenda erunt. De caetero gaudemus, nobiscum consentire AHASV. FRITSCHIVM; qui diss. de Typograph. C. II. §. 3. postquam MEVII rationes tantum in compendio recensuerat, ita scribit: „Quicquid autem sit, „longe tutius ac Reipublicae utilius esse uidetur, Magistrati- „bus Ciuitatum Prouincialium, libertatem recipiendi Typo- „graphos non competere, sed licentiam a Principe eos pe- „tere; qui prius inquirere debet, ex qua causa Typographica „officina in hoc uel illo loco instituat, et quomodo neces- „sitas censurae et inspectionis obseruari possit. Multitudo „sane Typographiarum, Reipublicae plus nocet, quam pro- „dest. Secundum haec, officinae Typographicae in oppidu- „lis aliisque locis obscuris, coniuente Magistratu absque ulla „inspectionis cura erectae, haberi debent pro priuatis officinis, „als Winckeldruckereyen, adeoque improbandae et tollendae. „Conf. eiusd. FRITSCH. discursus de Abus. Typogr. „Tollend. Sect. II. §. 3.

T A N T V M.

COROLLARIA.

- I. Clerici interdum iure foeminarum utuntur in Iure.
- II. Lex Romana, quae uiduas intra annum luctus nubentes infamia notauit, tuto in Germania recipi potuisset; Sed extensio ad uiduos maritos, omni iure iniusta esset.
- III. Non omnia Satyrica scripta Rebuspublicis nocent.
- IV. In foris Germaniae distinctio tutorum, in testamentarios, legitimos et datiuos, uel nullum, uel saltem exiguum usum habet.
- V. Non semper in Iure quilibet praesumitur bonus.
- VI. Fideiussor, pro filiofamilias intercedens, non potest uti exceptioque S^Ctⁱ. Maced.

00 A 6457.

ULB Halle

3

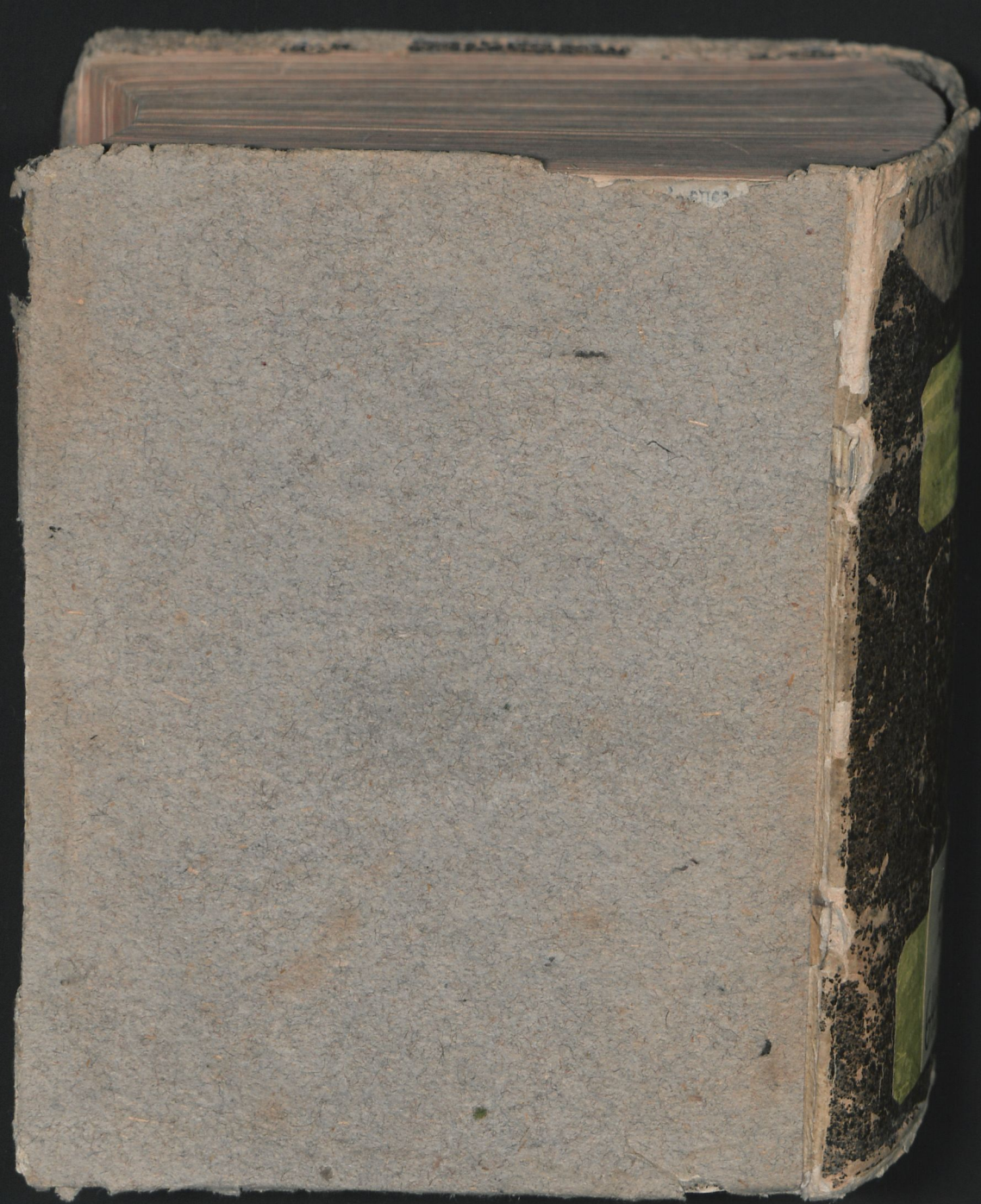
002 927 268

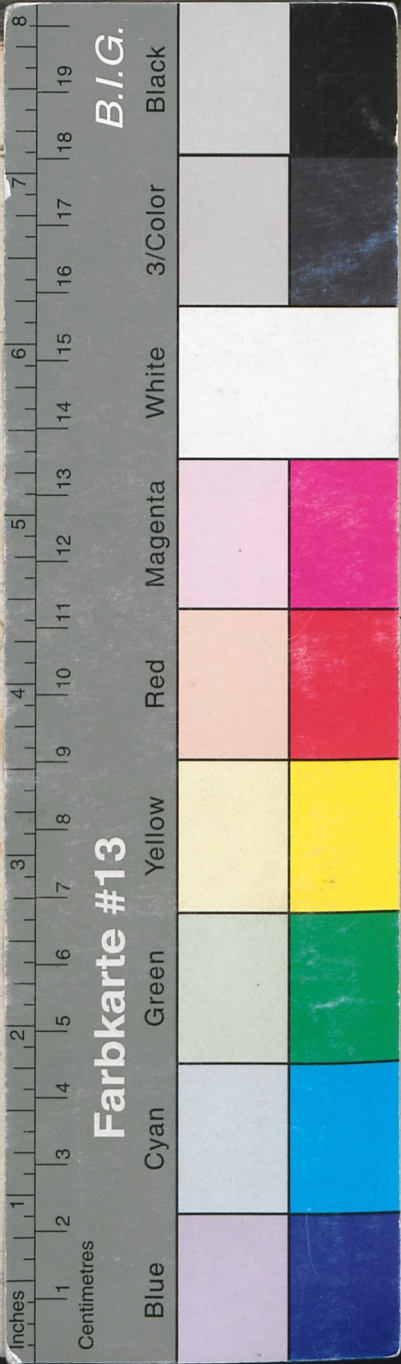

VR

VO 17

178

Q. D. B. V.
 OBSERVATIONES IVRIS MISCELLAE
 QVARVM
 CAPVT TERTIVM
 DE
REGALI IVRE
 ERIGENDI TYPOGRAPHIAS
 PRAESIDE
 GEORGIO FRIDERICO DEINLINO
 I. V. ET PHILOS. D. PERILL. REIPVBL. NORIB.
 CONSIL. PAND. P. P. COLL. ICTORVM
 ASSESS. ORD. H. T. DECANO
 DISQVIVISIONI ERVDITORVM
 SVBMITTIT
 AVCTOR RESPONDENS
 CAROLVS GVILIELMVS SCHEVRL
 DE DEFERSDORF.

ALTORF. D. X. IVNII A. O. R. MDCCXXXI.

TYPIS IOH. GEORGII MEYERI ACAD. TYPOGRAPHI.

